

Danışmanlığa dair

Ayşe Erden

A. Erden

Tanısal ve Girişimsel Radyoloji, Türk Tıbbi Görüntüleme ve Girişimsel Radyoloji Derneği, Hoşdere Cad., Güzelkent Sok., Çankaya Evleri F/2, Çankaya, 06540 Ankara

Dergimizin amacı, *yazarlara açıklamalar* kısmında da belirtildiği gibi, tıbbi görüntüleme ve girişimsel radyoloji alanlarındaki araştırmaları, ilginç olguları ve eğitsel yazıları yayınlamaktır. Birçok tıbbi dergide olduğu gibi dergimizde de gönderilen yazıları değerlendirirken bilimsel işleyiş için gerekli olan *hakemler yoluyla denetim süreci* işletilir. İngilizce’de “peer review” olarak adlandırılan bu yöntemin Türkçe’de yerleşik bir ismi olmamakla beraber “eş-denetim” sözcüğü bu anlamda kullanılmaktadır (Peer: eş, denk; peer review: aynı konu ile ilgilenen uzmanlarca yapılan değerlendirme).

Bir tıbbi derginin bilimsel kalitesi, danışmanların o dergide yayınlanacak olan metinleri değerlendirirken harcadıkları emek ve ayırdıkları zamana bağlıdır. Danışmanların özveriyle yaptıkları değerlendirmeler, editörlerin gönderilen çalışma hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Dergimizde araştırma yazıları iki danışmana, olgu bildirimleri tek danışmana gönderilmektedir. Gönderilen yazıya eklenen “Danışmanlarımıza Açıklamalar” başlıklı formda değerlendirme sırasında dikkate alınması gereken özellikler sunulmaktadır.

Eş-denetimin bugünkü durumunu belirlemeye ve editörlerin davranışlarını ortaya koymaya yönelik dünya çapında yapılan bir araştırmaya göre tıbbi dergilerin %94’ünde gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için eş-denetim uygulanmaktadır. Bu uygulama ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle bağlantılı değildir. Editörlerin %71’i danışmanları izlemeleri gereken değerlendirme ölçütlerini bildirmekte; %36’sı yazarların kimliğini gizli tutmakta; %42’si danışmanların yaptıkları değerlendirmeleri kalitesine göre derecelendirmekte ve %39’u danışmanlardan değerlendirdikleri yazının kendi çalışmakta oldukları konuya yakınlığını ve “ilgi çatışmaları” (conflicts of interest) yaratabilecek durumları bildirmesini beklemektedir (1).

Danışmanlar hangi kriterlere göre seçiliyor?

Yayınlanmak üzere gönderilen bir metnin bilimsel değerlendirmesi yapılırken o konuda bilgili, deneyimli ve söz sahibi kişilerin fikrine başvurulmaktadır (2). Alt uzmanlık dalı, radyolojik teknik ve SCI’deki yayınlar danışman seçimini etkilemektedir. Aynı konuya farklı bakış açısı getirebilecek ve danışman olarak önceden yeterli performans göstermiş olan hakemler yeğlenmekte; danışmanların değişik coğrafi bölgelerden olmasına dikkat edilmektedir.

Danışman nasıl inceleyeceği metnin yazarını bilmiyorsa, yazar da danışmanın kimliğini bilmemektedir. Aslında, yazarların ve danışmanla-

rın kimliklerini açıklama konusunda fikir ayrılıkları vardır. Walsh ve ark. tarafından yapılan bir çalışmada değerlendirme formunda adları açık olarak belirtilmiş olan danışmanların daha kaliteli, daha nazik üslupta ve daha titiz bir değerlendirme yaptığı görülmüştür (3). Ayrıca, adlarının açıklanmasına izin veren hakemlerin “yazılmanın yayınlanması yönünde öneri verenler” olduğunu tahmin etmek zor değildir! Aynı çalışmada, açık hakemlik sisteminin potansiyel sakıncaları da irdelenmektedir.

Yazar adları saklı olduğu halde, değerlendireceği metnin yazarıyla rekabet ve tartışma süreci yaşamış olan danışmanlar tercih edilmemektedir. Kendi araştırmalarını, yürüttükleri projeleri aksatmamaları ve kendi yazılarına da yeterince zaman ayırabilmeleri için çalışmaların hep aynı danışmanlara yollanmamasına özen gösterilmektedir.

Danışmanlar arasındaki uyum düzeyi

Bir yazının red ya da kabulünde tüm sorumluluk editörün elindedir. Her iki danışmanın kabul ettiği bir araştırma yazısını editörlerin yayınlama olasılığı çok fazladır (4). Dergilere gönderilen yazıların kaderinde danışmanların çok önemli bir etkisi olduğu halde, danışmanların metinleri değerlendirmeleri arasındaki uyumluluğun az olduğu görülmektedir (5). Dr. Cila'nın belirttiği gibi “gönderilen bir yazıya bir eleştirmenden ciddi düzeltme ve değişiklik talebi ya da red gelirken diğer eleştirmenden yazım hatalarına ait küçük düzeltme ya da bu haliyle yayımlanabilir sonucu gelebilmektedir” (6).

Zuckerman ve Merton adlı araştırmacıların belirlemesine göre, iki danışmanın bir çalışmanın kabul edilebilirliğine dair görüşleri %75 uyumludur ve bu oran orta derecede bir uyumluluğu göstermektedir. Başka çalışmalar ise, hakemler arası uyum düzeyinin şans yoluyla beklenen uyumluluktan istatistiksel olarak farklı olmadığını ortaya koymuştur (4,5). Bir çalışmanın yayın önceliği hakkında da danışmanlar arası uyumluluk yok denecek

kadar azdır (4). Bu durum, danışmanlık işleyişinin *nesnel* doğasından kaynaklanmaktadır ve gerçekte farklı bakış açısı olan hakemlerin seçilmesine özen gösterildiğinin bir işaretidir. Düşünceler, bilimsel yayın kalitesini tutturmak ve idame ettirmek için “eş-denetim” *bugün için* en az hatalı yol olduğu ve denetleme sürecinde daha iyi bir yöntem olmadığı yönündedir.

Danışmanlar nelere dikkat etmelidir? Yazıyı kabul veya reddetmek için editörün neleri bilmeye ihtiyacı var?

Uygun ve yapıcı eleştirilerle katkıda bulunmak, eş-denetim işleminin esas ögesidir. Bilimsel yazı denetleme süreci, editör ile danışmanlar arasında olumlu veya olumsuz her tür etkileşime açık bir süreçtir (2). Değerlendirmelerin *makul bir sürede yapılması ve tutarlı olması* önemlidir ve yazarların dergi seçimini etkileyen faktörlerdir.

Danışmanların her birinin kendine özgü stilleri ve tercih ettikleri tarzları vardır. Önümüzdeki günlerde, genç ve yeni danışmanlara gittikçe daha fazla iş düşecektir. Kişisel eğilimleri yok sayan bir yaklaşımı beklememekle beraber, yeni başlayan danışmanlara yararlı olmak amacıyla, *Radiology* dergisi başeditörü Anthony V. Proto'nun deneyimlerini aktarabilir (7) ve değerlendirme sırasında dikkate alınması gereken noktaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Çalışmada kullanılan yöntem ve saptanan bulgular bir paragraf halinde özetlenir. Bu özet, ilerleyen paragraflarda geçen spesifik önerilerin öneminin editörler tarafından da dikkate alınması için yararlı bir alt yapı oluşturur.

2. Çalışmanın güçlü (bulguların önemi, metodolojinin iyi aktarılmış olması, günlük uygulamalarda bulguların pratik değerinin olması, yeni teknik olması...) ve zayıf yönleri belirtilir.

3. Tüm eleştiri ve önerilere sırayla numara verilmesi, açıklık ve kolaylık sağlar. Her bir öneri için sayfa numarası, kaçınıcı paragraf veya satır olduğunu belirtmek yararlıdır.

4. Tek cümlelik değerlendirmeler-

den kaçınılmalıdır. Sadece bir cümle, danışmanın yazıyı okuduğu sıradaki fikirlerini yansıtabilir mi? Örneğin, “bu metin sayılamayacak kadar çok hatalarla doludur” türündeki eleştirinin yazar ve editörlere hiçbir yardımı olamaz. Özgül olmak ve en önemli birkaç hatayı sıralamak, yazarların bazı gerçekleri daha rahat görmelerini, yansızlığı kabul etmelerini ve yazının iyileştirilmesi yönünde danışmanın katkısını takdir etmelerini sağlar. Yine benzer bir şekilde, bir çalışmanın hiçbir revizyon gerektirmeme olasılığı da düşüktür.

5. İfadenin yanlış yorumlanmasına neden olmadığı sürece danışmanların eleştirilerini dilbilgisi ve imla yanlışlarına odaklaması istenmemektedir. Bu tür hatalar, “yayına hazırlama ekibi” tarafından düzeltilmektedir.

6. Aynı yazarların, aynı konuyla ilgili art arda yolladıkları yazılar genellikle aynı danışmanlara gitmektedir. Geniş bir araştırmanın farklı yönlerini ele alarak birkaç çalışma çıkarmak genellikle tekrarlamaları ve gereksiz uzatmaları da beraberinde getirmektedir. Danışmanların tek metin içinde yoğunlaştırılabilmesi mümkün olan bu tür yazıları belirlemesi önemlidir.

7. Metinde çelişen ifadeler ve sayısal verilere dikkat edilmelidir.

8. Metnin başka yerinde olması gereken bilgilerin doğru yere yönlendirilmesi ve yer değişikliği gerekebilir. Örneğin: yöntem ve sonuçlar ile ilgili cümlelerin giriş bölümüne konması; sonuçlar hakkındaki yorumun tartışma yerine sonuçlar bölümünde olması sık rastlanan hatalardandır.

9. Genel ve basmakalıp ifadeler yerine spesifik ifadeler kullanılmasına dikkat edilir. Örneğin, “bu metodoloji hatalı” yerine hatalı kısımların neler olduğu vurgulanmalıdır. Spesifik yorumlar yazının daha iyi olması için gereklidir.

10. Literatürde, benzer çalışmalarda saptanan farklı bulgular varsa, bu karşıt görüşlere tartışma bölümünde yer vermesi için yazar cesaretlendirilir. Karşıt görüş ve fikirlerin niçini ve nasılı da önemlidir.

11. Danışmanların çoğu metni göz-

den geçirirken ilgili yayınları internete araştırmaktadırlar. Önemli kaynaklara yer verilmemiş ise veya hatalı atıflar söz konusu ise yazarlar uyarılır.

Etik sorumluluklar

Danışmanların etik sorumlulukları sadece yazarları değil editörleri de yakından ilgilendirmektedir (7-9). Aşağıdaki kuralların çoğu zaten bilinmekte ve uygulanmaktadır.

1. Her bilim adamı adil bir eleştiri yapmakla yükümlüdür.

2. Kendisine gönderilen çalışmayı, editörler kurulunun bilgisine sunmadan, bir başka uzmana yollamamalıdır.

3. Bilimsel öneri sorabileceği kişi dışında, metnin içeriğini başkasıyla paylaşmamalıdır.

4. Yazarların kimliği gizli tutulmaktadır. Danışmanlar tarafından olası yazarlar hakkında spekülasyon yapılmamalı; metnin içindeki herhangi bir konunun netleşmesi için yazarlarla temas kurulmamalıdır. Eğer, yazarların kimliği tahmin edilirse, değerlendirmeyi karara bağlarken ikilem yaşanabilir. Bu durumda metin değerlendirilmemeli ve yeni bir hakeme yollanması için editöre geri gönderilmelidir.

5. Eğer değerlendirilen yazıya çok benzer bir yazı varsa bu durum editörler kuruluna bildirilmeli ve bu yönde araştırma yapılması sağlanmalıdır.

6. Eş-denetim güveni dayanır. Güveni kötüye kullanmamak gerekir. Danışmanlar incelemekte oldukları çalışmayı ellerinde bekletip kendi çalışmalarının daha önce yayınlanma olasılığını arttırmamalı; metindeki yayınlanmamış bilgiyi yazarın izni olmaksızın kullanmamalıdır (9).

7. Küçük düşürücü ve onur kırıcı ifadelerden kaçınılmalıdır. Bu tür ifadeler, yazarların hevesini kaçırabileceği ve kendilerine güvenlerini sarsacağı gibi yapıcı bir amaca da hizmet etmez. Aşağılayıcı ifadeler, akademik kariyerinde yeni olanlar için yıkıcı bile olabilir. Bunun yerine çalışmanın eksiklikleri gösterilmeli; örnek verilmeli ve bunların nasıl düzeltilebileceği yolunda olasılıklar önerilmelidir.

8. Son olarak, yazdığınız eleştiriye, sanki başka bir hakem tarafından sizin yazınız için kaleme alınmış gibi bir kez daha okuyun. Yazının anlaşıldığı, kategorisinin uygun olduğu ve buna göre değerlendirildiği, eleştirilerin ilgili atflarla desteklendiği ve eksiklikleri gidermek için öneriler getirildiği açık mı?

Sonuç ve teşekkür

Bazı şeyleri *niçin* yaptığımızı bilmek onların nasıl yapılacağını bilmekten daha önemlidir. Danışmanlık neden yapılıns ki? Size ek bir getirisi olmayacak bir iş için niçin uğraşılıns ki? Bunun cevabı, bilimsellik tutkusunu, danışmanlık yaptığı derginin kalitesini beğenmek ya da ilgilenilen alandaki gelişmeleri izlemek için danışmanlığı bir fırsat olarak düşünmek olabilir (2). Her ne olursa olsun, çalışmayı değerlendirmek için sahip olunan *gerekçenin* o işin nasıl yapılacağı hakkındaki bilgilerden daha değerli olduğu açıktır. Denetleme işini ciddiye alanlar ve derinlere inmek isteyenler, yeterli zaman ayırabilecekleri değerlendirme sürecini yakalamak için metni ellerinde tutmakta ve bu da 6 hafta olarak verdiğimiz süreyi uzatmaktadır. Bu sürede de yazıyı ele alma olanağı bulamamış olan danışmanlara, *AJR* başeditörü Lee F. Rogers'ın, yazarlar için olan benzer bir uygulamasını önerebilirim. Danışmanlardan gelen eleştiriler doğrultusunda gerekli revizyonları hızlandırmak üzere, yazarlara verdiği tavsiyede Rogers, "*Ağırdan almayın, ertelemeyin! Çalışmanızı hızla revize edin ve tamamladığınızda ne kadar iyi hissedeceğinizi düşünün*" diyor. Yazıyı değerlendirmiş olsaydın neler hissederdin? sorusunun cevabını düşünmek, kişinin zihninin o amaca kilitlenmesini sağlayabilmektedir.

Son olarak, değerli katkıları sayesinde bilimsel kalitesi yüksek çalışmaların okuyucuyla buluşmasını sağlayan danışmanlarımıza teşekkür ederiz... Ne yazık ki, kuru bir teşekkürden fazlası elimizden gelmiyor.

Kaynaklar

1. Good CD, Parente ST, Rennie D, Fletcher SW. A worldwide assessment of medical journal editors' practices and needs-results of a survey by the World Association of Medical Editors. *S Afr Med J* 1999; 89:397-401.
2. Bloom FE. The importance of reviewers. *Science* 1999; 283:789.
3. Walsh E, Rooney M, Appleby L, Wilkinson G. Open peer review: a randomised controlled trial. *Br J Psychiatry* 2000; 176:47-51.
4. Rothwell PM, Martyn CN. Reproducibility of peer review in clinical neuroscience. Is agreement between reviewers any greater than would be expected by chance alone? *Brain* 2000; 123:1964-1969.
5. Bohannon RW. Agreement among reviewers (letter). *Phys Ther* 1986; 66:1431-1432.
6. Cila A. Yazardan basıma bir yazının seyahatnamesi. *Tanısal ve Girişimsel Radyoloji* 2001; 7:431-432.
7. Proto AV. Radiology 2000: reviewing for Radiology. *Radiology* 2000; 215:619-621.
8. Cowell HR. Ethical responsibilities of editors, reviewers and authors. *Clin Orthop* 2000; 378:83-89.
9. Editorial. Bad peer reviewers. *Nature* 2001; 413:93.